

1.

HISTORISCHE ACHTERGROND

De plaats van de gemeenschap der heiligen in de Heidelbergse Catechismus

De gemeenschap der heiligen is een van de twaalf artikelen uit onze geloofsbelijdenis. Elke zondag belijden wij met de kerk der eeuwen: ik geloof een heilige algemene christelijke kerk,¹ de gemeenschap der heiligen. Wij geloven en belijden dat de kerk een gemeenschap der heiligen is.

In de Heidelbergse Catechismus wordt dit geloofsartikel van de gemeenschap der heiligen behandeld in de zondag waarin het over de kerk gaat. Je zou je kunnen afvragen of dit alleen is om tot een verdeling in 52 zondagen te komen, of dat men bij die verdeling ook bewust de gemeenschap der heiligen in zondag 21 heeft uitgelegd, samen met het geloofsartikel over de kerk en de vergeving der zonden.

Een praktische consequentie is dat wanneer in de Catechismusprediking een hele zondag het uitgangspunt is voor de preek, er beperkte aandacht is voor dit artikel in de geloofsbelijdenis. Vaak zal deze zondag in drie preken behandeld worden, zodat aan elk van de artikelen afzonderlijk aandacht

1. De oorspronkelijke woorden zijn: ik geloof de heilige katholieke kerk.

gegeven kan worden. Dan is er veel meer gelegenheid om dit geloofsartikel van de gemeenschap der heiligen vanuit de Schriften te belichten en uit te diepen. Tegelijk is het ook belangrijk om niet te vergeten dat dit geloofsartikel tussen de belijdenis van de kerk en de vergeving van de zonden in staat. Dat heeft zeker betekenis voor wat wij onder de gemeenschap der heiligen moeten verstaan.

De gemeenschap der heiligen in de geloofsbelijdenis

Over de wijze waarop de geloofsbelijdenis, de Twaalf Artikelen, haar uiteindelijke vorm en inhoud heeft gekregen, bestaat niet echt zekerheid. Het gaat hier om de belijdenis die afgelegd moest worden door hen die gedoopt werden. Deze belijdenis van de drie-enige God moest duidelijker en uitgebreider worden vanwege de dwalingen in de kerk.

Vaak wordt ervan uitgegaan dat de gemeenschap der heiligen later toegevoegd is aan de geloofsbelijdenis. Een mogelijke aanleiding voor deze toevoeging zou een bewering van de donatisten² kunnen zijn, dat in een kerk met zoveel misstanden geen sprake kon zijn van de gemeenschap der heiligen.

Ook over de inhoudelijke, letterlijke betekenis van de gemeenschap der heiligen is geen overeenstemming. Er is een verklaring die oude papieren heeft, waarin deze uitdrukking betekent 'het deelhebben aan het heilige'. Het is dan de gemeenschap die ontvangen wordt door de heilige dingen te

2. We kennen de donatisten uit de tijd van Augustinus. Zij legden veel nadruk op de heiligheid van de leden van de kerk en zij meenden dat de bediening van de sacramenten afhankelijk was van de heiligheid van de ambtsdrager.

gebruiken, waarbij vooral gedacht wordt aan de viering van het Heilig Avondmaal. Deze uitleg staat bekend als de sacramentele of eucharistische uitleg van dit geloofsartikel.

Een andere verklaring is dat de gemeenschap der heiligen duidt op de gemeenschap van de gelovigen onderling. Het is waarschijnlijk dat op dit punt verschillend gedacht werd tussen de kerk in het westen en de oosterse kerk. De oosterse kerk zou bij dit geloofsartikel meer gedacht hebben aan de gemeenschap met het heilige, dus de sacramentele uitleg, terwijl de kerk in het westen meer dacht aan de gemeenschap van de gelovigen.

In ieder geval is in de Vroege Kerk aan te wijzen dat bij de gemeenschap van de heiligen niet alleen gedacht is aan de gemeenschap met alle gelovigen hier op aarde. Christenen in die tijd dachten heel sterk aan de gemeenschap met de heiligen die reeds in de heerlijkheid van God deelden. Deze aandacht voor de gemeenschap met de reeds ontslapen heiligen is vooral te danken aan de martelaren die hun leven gaven voor de zaak van Christus en die in de Vroege Kerk langzamerhand meer betekenis kregen. Vanwege hun martelaarschap werd hun een belangrijke positie in de hemel toegedacht. Vanaf die positie waren zij ook van betekenis voor de gelovigen die nog op aarde leefden. De gemeenschap met de heiligen en dan vooral ook met de triomferende kerk kreeg zodoende bijzondere aandacht. Deze interpretatie van dit geloofsartikel werd bekend als de eschatologische uitleg. Vanaf de vijfde eeuw na Christus kregen deze heiligen steeds meer een bijzondere en elitaire status.

In de loop der eeuwen heeft elk van deze interpretaties haar plaats gekregen in het verstaan van dit geloofsartikel. Overheersend is de lijn dat dit geloofsartikel vooral gelezen werd als de gemeenschap van de heiligen, de gemeenschap van de gelovigen onderling. Augustinus heeft hier met zijn kerkbegrip een belangrijke bijdrage aan geleverd. Zijn bestrijding van de donatisten heeft duidelijk gemaakt dat de kerk als lichaam van Christus bestaat en functioneert, ook als er individuele leden en ambtsdragers zijn die zich ernstig misdragen. Dus vanuit de heilheid en de eenheid van de kerk komt het tot een functioneren van de geestelijke gemeenschap van de heiligen, omdat ze samen een plaats hebben in Christus' lichaam. Waar het Woord en de sacramenten worden bediend, wordt een gemeenschap van heiligen geboren die met elkaar gemeenschap hebben aan de drie-enige God.